

STRATEGIJE REVITALIZACIJE RURALNOG PROSTORA - PRIMJER REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SRBIJE

REVITALIZATION STRATEGY OF RURAL AREA - CASE OF THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA

Željka Kulenović, dr. sc., pred.¹⁸⁰

Darija Ivanković, mr. sc., v. pred.¹⁸¹

Sadržaj: *Poljoprivredna proizvodnja i ruralno područje Hrvatske i Srbije opterećeni su istim nasljeđem i razvojnim problemima. Cilj rada je identificiranje ograničavajućih čimbenika ruralnog područja. Rezultati rada upućuju da je revitalizacija ruralnog područja moguća je uz zajedničko poduzimanje mjera u zaustavljanju negativnih demografskih kretanja, okrupnjavanja posjeda uz primjenu društvenih inovacija i ICT tehnologija.*

Ključne riječi: *poljoprivredna proizvodnja, ruralni razvoj, mjere revitalizacije*

Abstract: *Agricultural production and rural areas in Croatia and Serbia are burdened with the same heritage and development issues. The aim is to identify the limiting factors of rural area. The research results indicate that the revitalization of rural areas is possible with the joint measures in stopping the negative demographic trends and the implementation of social innovation and ICT in rural development.*

Key words: *agricultural production, rural development, revitalization measures*

UVOD

Osnovni ciljevi Zajedničke poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja EU temelje se na poticanju konkurentnosti poljoprivrede, osiguranju održivog upravljanja prirodnim resursima, aktivnostima protiv klimatskih promjena te postizanju uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gospodarstava i zajednica, uključujući stvaranje i zadržavanje radnih mjesta. [1] Značaj poljoprivrede strateška je odrednica gospodarstva EU. Proizvodnja hrane i pića u EU ostvaruje 14,9% ukupnog prihoda prerađivačke industrije te zapošljava 4,5 milijuna zaposlenih. [2] Poljoprivreda kao djelatnost izuzetno je važna ekonomska i društvena dimenzija gospodarstva Hrvatske i Srbije. [3] Poljoprivredna proizvodnja, stanje agrara, ruralnog razvoja i demografska kretanja u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji bilježe isto naslijeđe, slične negativne makroekonomske razvojne tendencije te negativna demografska kretanja u ruralnim sredinama. Posljednjih dvadeset godina hrvatska i srpska poljoprivrede bilježe stalni pad proizvodnje te probleme s globalizacijskim tržišnim okolnostima. Kao strateški važna djelatnost, poljoprivredna proizvodnja ima veliki značaj u nacionalnom gospodarstvu.

¹⁸⁰ Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru Županijska 50, Vukovar, Hrvatska

¹⁸¹ Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru Županijska 50, Vukovar, Hrvatska

• MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI POLJOPRIVREDE U HRVATSKOJ I SRBIJI

Na području Hrvatske prema modelu izdvajanja ruralnih područja 99,24% područja definirano je kao ruralna i mješovita, dok je u Srbiji 96,9% teritorija ruralnih područja. Negativne demografske tendencije izražene su kroz migracije ruralnog stanovništva u urbana središta, što dovodi do opadanja broja ruralnog stanovništva. U Hrvatskoj i Srbiji prisutan je trend nepovoljne starosne strukture. Posebno se ističe nepovoljna obrazovna struktura ruralnog stanovništva, prema kojoj 95% ruralnog stanovništva RH posjeduje samo praktična znanja i vještine te 97% ruralnog stanovništva RS, gdje je i 66% informatički nepismeno. U strukturi poljoprivrednih gospodarstava dominantna su gospodarstva ispod 2 ha (52,5% u RH i 48,8% u RS). Prosječna veličina posjeda je 5,6 ha, što je znatno manje od prosjeka gospodarstava EU(27) s prosjekom od 14,4 ha. Osnovna obilježja poljoprivrednih posjeda su mali i isparcelirani posjedi što rezultira neučinkovitosti poljoprivredne proizvodnje.

Ukupna vrijednost bruto dodane vrijednosti (BDV) u primarnom sektoru u ukupnom je u RH 7% te 11,4% u RS. Udio primarnog sektora u ukupnoj zaposlenosti u RH iznosi 4,7%, dok je u RS jedna od najviših u Europi s čak 21,3%. U Hrvatskoj je prisutan kontinuirani deficit trgovinske bilance. Pokrivenost uvoza izvozom je 63,2% u 2012. godini. Srbija ima konstantno povećanje izvoza i uvoza te je najveći suficit ostvarila 2013. godine u iznosu od 927,1 milijuna eura. Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda iznosi 216,2%.

Trgovina poljoprivrednim proizvodima uglavnom se temelji na razmjeni primarnih poljoprivrednih proizvoda. Biljna proizvodnja je relativno niska kao rezultat nedovoljnog navodnjavanja, u RH 1,44% te 1,25% navodnjavanih površina u RS. [4], [5]

Željka Kulenović rođena je 14. lipnja 1972. godine u Osijeku, Republika Hrvatska. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Osijeku smjer Marketing. Na Pravnom fakultetu u Osijeku magistrirala je na poslijediplomskom studiju Poslovno pravo i poslovne transakcije te je doktorirala na Ekonomskom fakultetu u Osijeku na temi Ekonomsko pravne pretpostavke ekološke poljoprivrede Slavonije i Baranje. Zaposlena je na Veleučilištu Lavoslav Ružička u Vukovaru. Drži kolegije Politička ekonomija i Ekonomska politika na Upravnom studiju te Komuniciranje s tržištem na studiju Trgovine na kojem obavlja i funkciju pročelnice Poslovnog odjela. Područje interesa financiranje političkih stranaka, održivi razvoj, ruralni razvoj i ekološka poljoprivreda.

• MOGUĆE STRATEGIJE REVITALIZACIJE RURALNOG PODRUČJA

Prema D. Znaoru i Landau, S. [6] poljoprivredna proizvodnja temelji se na usporednim sistemima koji čine: „mali“ seljaci, poljoprivrednici izvan sistema, poljoprivredna gospodarstva i agrobiznis. „Mali“ seljaci čine tradicionalni sistem poljoprivredne proizvodnje

malih razmjera (1-3 ha). Najčešće djeluju u ekstenzivnoj poljoprivrednoj djelatnosti, za svoje potrebe, starije su dobi, slabog obrazovanja i slabe financijske moći. Poljoprivrednici izvan sistema djeluju najčešće za potrebe svojih obitelji, nisu u sustavu gospodarskih i upravnih sistema te izvan financijskog sustava (ne moraju voditi knjigovodstvo, ne izdaju račune, nisu u sustavu PDV-a niti obveznici poreza na dohodak) te proizvode prodaju za gotovinu. Poljoprivredna gospodarstva djeluju na tržišnim osnovama, srednje su dobi, obrazovaniji, orijentirani na poljodjelstvo s visokim inputima. Čine bazu poljoprivredne proizvodnje te posjeduju 80% poljoprivrednih površina i zapošljavaju 95% radne snage u poljoprivredi. Agrobiznis čini veliki konkurentni gospodarski subjekti koji proizvode na bivšoj državnoj zemlji (ili su ih otkupili ili zakupili) te su specijalizirani za proizvodnju s visokim inputima.

Obzirom na navedeno, strategije razvoja prvenstveno su vezane za državne mjere u otklanjanju razvojnih poteškoća poljoprivredne proizvodnje, poljoprivredno-prerađivačke industrije, implementiranju tehnologija. Razvojni potencijal leži i na lokalnim zajednicama koji u sklopu LEADER programa i djelovanja LAG-ova usmjerava na stvaranje infrastrukturnih predispozicija za modernizaciju poljoprivrede, razvoj ruralnih sredina i aktivnog sudjelovanja u podizanju kvalitete ruralnog života kroz sinergijske učinke zajedničkog djelovanja lokalnih vlasti, stanovnika i civilnog društva.

Strategije razvoja odnose se na istovremeno poduzimanje određenih mjera u ruralnim sredinama te zaustavljanja negativnih demografskih trendova. Strateški usmjeren ruralni razvoj možemo gledati kroz zajedničko poduzimanje demografskih mjera (zaustavljanja negativnih demografskih trendova, podizanja obrazovne strukture ruralnog i poljoprivrednog stanovništva te implementaciju inovacija u društvenoj zajednici ruralnih sredina), zemljišnih mjera (sprječavanje daljnje parcelizacije zemljišta te njegovo okrupnjavanje, navodnjavanje); tržišnih mjera u smislu povećanja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje na globalnom tržištu te implementaciju tehnologije i inovativnih rješenja.

- Zaustavljanje negativnih demografskih tendencija na ruralnom prostoru treba se usmjeriti kroz zajednički obuhvat što šireg spektra mjera državne politike od porezne politike i radnog zakonodavstva, politike zapošljavanja, politike rodne ravnopravnosti

***Darija Ivanković** rođena je 1977. godine u Osijeku. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, smjer financijski management. Titulu magistricе znanosti stječe 2012. godine na Poslijediplomskom studiju Poduzetništvo, a trenutno piše doktorsku disertaciju na temu „Institucionaliziranje poduzetništva u kulturnoj i kreativnoj industriji“ na poslijediplomskom doktorskom studiju „Poduzetništvo i inovativnost“ u Osijeku. Radi kao viši predavač na Veleučilištu „Lavoslav Ružička“ u Vukovaru. Sudjelovala je u osnivanju i vodila Studentski poduzetnički inkubator. Također, bila je jedna od voditeljica Kluba za zapošljavanje: Učlani se u klub za zapošljavanje – napravi korak naprijed u traženju posla. Mentorica je u virtualnoj mreži studentskih poduzetničkih inkubatora. Autorica je brojnih stručnih i znanstvenih radova.*

i poticanje ženskog poduzetništva, stambene politike, dječjeg doplatka i potpore majkama, odnosno naknade za porodiljni dopust te učinkovita mreža obiteljskih servisa.

- Edukacija poljoprivrednih proizvođača temeljna je predispozicija stvaranja konkurentne poljoprivredne proizvodnje i razvoja ruralnih sredina. Samo praktično iskustvo ima 95% ruralnog stanovništva u RH te 97% u RS. Sustav obrazovanja usmjeren promjeni obrazovne strukture poljoprivrednika treba biti sveobuhvatan kroz sustav formalnog, neformalnog i informalnog načina podizanja obrazovne strukture uz naglasak na obvezu dodatnog školovanje nositelja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u sklopu cjeloživotnog obrazovanja poljoprivrednika. Pored klasičnih obrazovnih i visokoobrazovnih programa, poljoprivredna savjetodavna služba osnovna je institucija za savjetovanje i informiranje poljoprivrednika individualnim, skupnim i masovnim metodama. [7] Neformalni i informalni načini obrazovanja nisu u službenoj primjeni niti postoji sustav prepoznavanja i vrednovanja tih načina obrazovanja. [8] Obrazovni problemi poljoprivrednika detektirani su u pogledu nedovoljnih managerskih znanja, poznavanja i primjene marketinga, poznavanje financija, zakonodavnog i institucionalnog okvira te EU fondova. Kroz IPARD program, sufinanciraju se aktivnosti LAG-ova za specijalizaciju, obrazovanje, izradu razvojnih studija, promotivne aktivnosti, plaće zaposlenika, operativne troškove, uredski materijal i opremu te čine značajni potencijal u edukaciji poljoprivrednika. [9]
- Društvene inovacije (social innovation) u ruralnom području temelje se na uspješnim rješenjima različitih društvenih, gospodarskih, političkih i ekoloških pitanja. [10] Društvene inovacije čine skup novih ideja (proizvoda, usluga i modela) koje usporedno zadovoljavaju društvene potrebe (znatno uspješnije od ostalih mogućnosti) i kreiraju nove društvene veze i zajedničku suradnju [11] Implementacija društvenih inovacija u ruralnim područjima znatno je širi od jednostavnog zadovoljenja društvenih potreba te uključuje brojne izazove (npr. energetska učinkovitost, sigurnost hrane, rastuća nejednakost, rastuće stope siromaštva, nestabilnosti ekonomije, dugoročna nezaposlenost, klimatske promjene, uništavanje okoliša i dr.), a usmjerena je ispunjavanje svih ciljeva društva ruralne zajednice kao jedne cjeline. Primjenjujući Schumpeterovu klasifikaciju inovacija na društvene inovacije u ruralnim sredinama, možemo razlikovati pet različitih društvenih inovacija koje za cilj imaju razvoj ruralnih područja, kako slijedi: 1. Novi rezultati bilo da su u pitanju novi proizvodi i usluge, novi gospodarski subjekti i organizacije; 2. Novi pristupi stvaranju novih politika i novih vrijednosti kroz uključivanja sasvim novih dionika; 3. Iskorištavanje novih tržišta u smislu zadovoljenja potreba lokalnih zajednica, 4. Maksimiziranje upotrebe lokalnih resursa, uključujući ljudski i društveni kapital te 5. Organizacijske inovacije u smislu umrežavanja različitih dionika i inovativnih partnerstva. [12]
- Okrupnjavanje poljoprivrednih parcela nužna je zbog usitnjenosti i rascjepkanosti kao pretpostavka racionalne proizvodnje. Republika Srbija provodi postupak komasacije u skladu sa Zakonom o poljoprivrednom zemljištu te brani usitnjavanje obradivih površina manjih od pola hektara te onih površina nad kojima je provedena komasacija na manje od jedan hektar. [13] U Republici Hrvatskoj nije se vodila briga o okrupnjavanju posjeda do donošenja Zakona o komasaciji poljoprivrednog zemljišta. [14]
- Navodnjavanje poljoprivrednih površina u Hrvatskoj i Srbiji jedno je od najnižih u Europi te zahtijeva hitno povećanje jer bez nje nema konkurentne i ozbiljne poljoprivredne proizvodnje.
- Proizvodnja i zaštita tradicijskih i autohtonih proizvoda te proizvodnja proizvoda sa zaštitom geografskog podrijetla veliki je potencijal za brendiranje konkurentnih

proizvoda na međunarodnom tržištu. U Srbiji tri proizvoda već imaju međunarodnu oznaku kvalitete (homoljski med, bermet i leskovački domći ajvar) kao i 46 proizvoda sa zaštitom geografskom podrijetla. U Hrvatskoj je zaštićeno sedamdesetak proizvoda kao „izvorno hrvatskih“. Bez osiguranja njihove primarne proizvodnje otežat će se plasman i prepoznatljivost na međunarodnom tržištu.

- Ekološka poljoprivredna proizvodnja u Europi bilježi tendenciju stalnog rasta. U EU ima 5,6% poljoprivrednih površina pod ekološkom proizvodnjom. U Hrvatskoj je u 2012. godini zabilježeno 2,4% površina pod ekološkim uzgojem te 0,2% u Srbiji. [15] Područje pod certificiranim ekološkim uzgojem u Hrvatskoj i Srbiji bilježi značajan trend rasta. Prednost ekološke poljoprivrede očituje se u većem zapošljavanju radne snage i premijskoj cijeni ekoloških proizvoda te očuvanje biološke raznolikosti i smanjenje onečišćivača na okoliš.
- Uvođenje tehnoloških inovacija i investicija u povećanje efikasnosti poljoprivredne proizvodnje kroz korištenje EU fondova i iz privatnih izvora.
- Proizvodnja biomase i poticanje energetske učinkovitosti pruža značajan potencijal za proizvodnju biogoriva i zadovoljenje obveza EU da biogoriva do 2030. godine zamijene 25% potrošnje nafte. Energetski potencijal biomase u Srbiji iznosi 1,7 mil. tona, od toga 1,7 miliona tona u ostacima poljoprivrednih proizvoda i oko 1 mil. tona u drvnoj masi. Potencijal proizvodnje bioplina od ostataka životinjskog podrijetla može nadomjestiti 20% uvoznog prirodnog plina. [16] Prema Tomiću, u Hrvatskoj se danas koristeći postojeće zalihe u poljoprivredi i šumarstvu može proizvesti 1.273.530 tona godišnje biogoriva, što premašuje za 2,8 puta potrebnu količinu koju će Hrvatska koristiti 2030. godine u prometu umjesto fosilnih goriva. [17] Biomasa iz poljoprivrede i šumarstva predstavlja značajan ekološko prihvatljiv, lako dostupan i pouzdan izvor energije.
- ICT aplikacije u poljoprivredi omogućavaju kvalitetan sustav informiranja i olakšavanja donošenja poslovnih odluka poljoprivrednih proizvođača. Implementacija ICT-a u agrosustavu umrežava sve dionike agrobiznisa, poljoprivredne proizvođače, ruralno stanovništvo, vladine institucije i druge dionike te premošćuje ograničavajuće čimbenike (slaba informatička pismenost poljoprivrednika). Na tržištu su dostupne mnoge aplikacije npr. GoGreen koja olakšava proizvodnju i plasman, pružaju potporu poljoprivrednicima od oblikovanja idejnog projekta, odnosno sjetve s podacima o kvaliteti zemljišta, agroklimatskih uvjeta, pa sve do plasmana na burzi. Aplikacija ERP rješava probleme upravljanja i planiranje procesa u poljoprivredi. Razvoj i primjena ICT u poljoprivredi pruža kvalitetan, pouzdan i efikasan sustav informiranja koji uvelike olakšava donošenje poslovnih odluka.

ZAKLJUČAK

Ograničavajući čimbenici ruralnog razvoja je loša posjedovna struktura poljoprivrednih površina i negativne demografske tendencije ruralnog stanovništva. Politika ruralnog razvoja EU, kroz LEADER program i aktivnosti LAG ova omogućava umrežavanje ruralnog stanovništva, lokalnih vlasti i civilnog društva s ciljem podizanja kvalitete života. Poljoprivredna djelatnost kao temeljni pokretač razvoja ruralnih sredina može pokrenuti dodatne djelatnosti na ruralnom području. Predložene mjere usmjerene su kroz zaustavljanje negativnih demografskih tendencija prvenstveno kroz obrazovanje, osnaživanje poduzetničkih vještina ruralnog i poljoprivrednog stanovništva uz korištenje modernih ICT tehnologija u poljoprivrednoj proizvodnji. Povećanje investicija u poljoprivredi, okrupnjavanje zemljišta,

navodnjavanje ali i drugačije usmjeravanje u poljoprivrednoj proizvodnji s većom dodanom vrijednosti ostvarit će sinergijske učinke i osnažiti ruralna područja.

REFERENCES

- [1] Overview of CAP Reform 2014-2020, (2013), Agriculture Policy Perspectives Brief, no5, Dec 2013., European union, dostupno na: http://ec.europa.eu/agriculture/policyperspectives/policy-briefs/05_en.pdf (16.4.2016.)
- [2] Buturac, G., Vizek, M., (2015), Izvoz prehrambene industrije i učinci na gospodarstvu: slučaj Hrvatske, Ekonomski pregled, 66 (3), 203-230.
- [3] Volk, T., Rednak, M., Erjavec, E. (2012), Western Balkans agriculture and European integration: unused potential and policy failures?, Post-Communist Economies, 24:1, 111-113.
- [4] Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014-2020, NN (43/15)
- [5] Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024., „Sl. glasnik RS“, br. 85/2014
- [6] Znaor, D., Landau, Seth C., (2014), Unlocking the Future: Zameci promjene održiva poljoprivreda kao put prosperiteta za Zapadni balkan, Fondacija Heinrich Böll Stiftung, Zagreb, Hrvatska <https://ba.boell.org/sites/default/files/zameci-promjene.pdf>
- [7] Strateški plan Poljoprivredne savjetodavne službe 2013-2015, (2012.) Zagreb, http://www.savjetodavna.hr/adminmax/File/stranice/Strateski_plan_16_11.pdf
- [8] Analiza postojeće strukture formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja i situacija u pogledu akreditacije prethodnih iskustava u Hrvatskoj, (2013), Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet Zagreb, http://agroskill.eu/uploads/products/R17_Analysis-of-learning_Croatia_Croatian.pdf
- [9] Program ruralnog razvoja RH 2014-2020, (2015), NN (43/15)
- [10] Melece, L. (2015), Social innovation and its types in rural area, Proceedings of the International Conference „ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT“ No38 Jelgava, LLUESAF, 23-24 April 2015, pp. 142-153, http://llu.fb.llu.lv/conference/economic_science_rural/2015/Latvia_ESRD_38_2015-142-153.pdf
- [11] Murray, R., J. Caulier-Grice, Mulgan, G., (2010), Open Book of Social Innovation, NESTA, <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovation.pdf>
- [12] Bosworth, G., et. All, (2016), Identifying social innovations in European local rural development initiatives, Innovation: The European Journal of Social Science Research, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13511610.2016.1176555>
- [13] Zakon o poljoprivrednom zemljištu Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“ br. 62/20006, 65/2008, 41/2009
- [14] Zakon o komasaciji poljoprivrednog zemljišta, NN 51/15
- [15] Meredith, S., Willer, H., (ed.), (2014), Organi cin Europe: prospects and development, IFOAM, EU Group, Brusseles, Belgium <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1634-organic-europe.pdf>
- [16] Jovanović, B., Parović, M. (2009), Stanje i razvoj biomase u Srbiji, Jefferson Institute, Beograd <http://www.jeffersoninst.org/sites/default/files/Stanje%20i%20razvoj%20biomase%20u%20Srbiji.pdf>
- [17] Tomić, F., Krička, T., Matić, S. (2008), Raspoložive poljoprivredne površine i mogućnosti šuma za proizvodnju biogoriva u Hrvatskoj, Šumarski list 7-8, Zagreb, <http://www.sumari.hr/sumlist/pdf/200803230.pdf>